

7. Життя і труди преподобного Іова Почаївського. – URL: <http://lpba.org.ua/zhyttja-i-trudy-prepodobnoho-iova-pochajivskoho/> (дата звернення: 20.06.2018)

8. Жолтовський П. М. Український живопис XVII – XVIII ст. / П. М. Жолтовський. – К.: Наукова думка, 1978. – 328 с.

9. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга друга. Частина друга (1765–1800) / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. – Львів: Вища школа. Видавництво при Львівському університеті, 1984. – 128 с.

10. Колодний А., Филипович Л. Релігія в контексті духовного відродження України / А. Колодний, Л. Филипович // Українське релігізнавство. – 1996. – №2. – С.4–14.

11. Ричко В. Исторична роль Почаївської Лаври та її вплив на релігійні процеси в сучасному українському соціумі / В. Ричко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип.29. – Рівне: РДГУ, 2017. – С.88–92.

12. Скиба І., прот. Культурно-освітня праця в Почаївському Свято-Успенському монастирі / протоієрей І. Скиба // Почаївська Свято-Успенська Лавра – найбільша святиня історичної Волині: Збірник матеріалів богословської науково-практичної конференції, присвяченої 450-річчю принесення на Волинь Почаївської чудотворної ікони Божої Матері та 350-річчю прославлення неглішних мощей преподобного Іова Почаївського. – Луцьк: б.в., 2009. – С.24–28.

13. Собчук В. Почаївська лавра і народна освіта / В. Собчук. – URL: <https://isliedoc.org/document/pochavska-lavra-narodna-osvta-relgya-cerkva-v-stor-volin-zb-nauk-pr-kremenec-2007-s-117-151> (дата звернення: 20.06.2018).

14. Филипович Л. О. Етнологія релігії: теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення / Л. О. Филипович. – К.: Світ Знань, 2000. – 333 с.

15. Фотинский О. А. Торжество в г. Житомире возсоединения Волини с Русскою Империею и открытие Волинского церковного Древнехранилища / О. А. Фотинский // Волинские Епархиальные Ведомости. – 1893. – №19. – Ч. неоф. – С.550–560.

References

1. Bilyk V. Vydavnycha dijāl'nist' pochai'vs'kyh vasylian v period likvidacii' Greko-Katolyč'koi' cerkvy na Pravoberezhnijj Ukraї'ni (kinec'XVIII – 30-ti rr. XIX st.) / V. Bilyk // Volyns'kyj muzej: istorija i suchasnist': Naukovyj zbirnyk. – Luc'k, 2004. – S.297–299.

2. Bodak V. Etnoreligijna svidomist' jak strategija identychnosti osobystosti ta spil'noty / V. Bodak // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Filosofija» / red. kolegija: I. D. Pasichnyk, M. O. Zajcev ta in. – Ostrog: Vydavnyctvo Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija», 2017. – Vyp.20. – S.68–73.

3. Gudyma A. Pochai'vs'kyj monastyr v istorychnijj doli ukrai'nstva / A. Gudyma. – Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky, 2003. – 40 s.

4. Guk O. Konstruktsija nacional'noi' pam'jati ta jogo vplyv na formuvannja ukrai'ns'koi' kul'turnoi' identychnosti / O. Guk // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Filosofija» / red. kolegija: I. D. Pasichnyk, M. O. Zajcev ta in. – Ostrog: Vydavnyctvo Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija», 2017. – Vyp.20. – S.45–50.

5. Dudar V. L. Gromads'ko-politychnyj ta kul'turnyj vplyv Pochai'vs'kogo monastyrja na naselennja Volyni (XIX – pochatok XX st.): avtoref. dys. ... kand. ist. n.: special'nist' 07.00.01 – istorija Ukraї'ny / V. L. Dudar. – Perejaslav-Hmel'nyč'kyj: Derzhavnyj vyshhyj navchal'nyj zaklad «Perejaslav-Hmel'nyč'kyj derzhavnyj pedagogičnyj universytet imeni Grygorija Skovorody», 2008. – 20 s.

6. «Zhyttjedajne dzherelo». Vystavka pochai'vs'kyh vydan' u viddili starodrukiv ta ridkisnyh vydan' NBUV do 280-i' richnyci vyhodu pershoi' knygy u drukarni Pochai'vs'kogo Uspens'kogo monastyrja. – URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1955> (дата звернення: 18.06.2018).

7. Zhyttja i trudy prepodobnoho Iova Pochai'vs'kogo. – URL: <http://lpba.org.ua/zhyttja-i-trudy-prepodobnoho-iova-pochajivskoho/> (дата звернення: 20.06.2018)

8. Zholtovs'kyj P. M. Ukraї'ns'kyj zhyvopys XVII – XVIII st. / P. M. Zholtovs'kyj. – K.: Naukova dumka, 1978. – 328 s.

9. Zapasko Ja. P. Pam'jatky knyzhkovogo mystectva. Katalog starodrukiv, vydaných na Ukraї'ni. Knyga druga. Chastyňa druga (1765–1800) / Ja. P. Zapasko, Ja. D. Isajevych. – L'viv: Vyshha škola. Vydavnyctvo pry L'vivs'komu universyteti, 1984. – 128 s.

10. Kolodnyj A., Fylypovych L. Religija v konteksti duhovnoho vidrodzhennja Ukraї'ny / A. Kolodnyj, L. Fylypovych // Ukraї'ns'ke religijnavstvo. – 1996. – №2. – S.4–14.

11. Rychko V. Istorychna rol' Pochai'vs'koi' Lavry ta i'i' vplyv na religijni procesy v suchasnomu ukrai'ns'komu sociumi / V. Rychko // Aktual'ni problemy vitchyznanoi' ta vsesvitnoi' istorii': Naukovi zapysky Rivnens'kogo derzhavnogo humanitarnogo universytetu. Vyp.29. – Rivne: RDGU, 2017. – S.88–92.

12. Skyba I., prot. Kul'turno-osvitnja pracja v Pochai'vs'komu Svjato-Uspens'komu monastyri / protijerej I. Skyba // Pochai'vs'ka Svjato-Uspens'ka Lavra – najbil'sha svjatyňa i storychnoi' Volyni: Zbirnyk materialiv bogoslovs'koi' nauko-psykholoģičnoi' konferencii, prysvjachenoi' 450-richchju prynešennja na Volyn' Pochai'vs'koi' chudotvornoї' ikony Bozhoї' Materi ta 350-richchju proslavlennja netlinnyh moshhej prepodobnoho Iova Pochai'vs'kogo. – Luc'k: b.v., 2009. – S.24–28.

13. Sobchuk V. Pochai'vs'ka lavra i narodna osvita / V. Sobchuk. – URL: <https://isliedoc.org/document/pochavska-lavra-narodna-osvta-relgya-cerkva-v-stor-volin-zb-nauk-pr-kremenec-2007-s-117-151> (дата звернення: 20.06.2018).

14. Fylypovych L. O. Etnologija religii': teoretyčni problemy, vitchyznana tradycja osmyslennja / L. O. Fylypovych. – K.: Svit Znan', 2000. – 333 s.

15. Fotinskij O. A. Torzhestvo v g. Zhitomire vozsoedinenija Volyni s Russkoju Imperieju i otkrytie Volynskogo cerkovnoho Drevnehranilishha / O. A. Fotinskij // Volynskie Eparhial'nye Vedomosti. – 1893. – №19. – Ч. неоф. – S.550–560.

Rychko V. Yu., postgraduate student of Philosophy Department, Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), vika.rychko@gmail.com

The educating activity of Pochayiv Monastery and its role in forming ethnical identification of Ukrainian society: the historical retrospective

The educational, publishing, art-creative, monument-protective and economic-productive vectors of the educational activity of the Pochayiv monastery's monks during the 17th – early 20th centuries are defined here.

It is emphasized that all these factors as a whole became the stages in forming and development of processes of realization by local citizens their ethnical belonging to the Ukrainian nation, and in broader context – one of the basements of forming Ukrainian national self-consciousness.

It is proved that the educating activity of Pochayiv Monastery contributed not only to the creating of high national culture, but to evolution of the Ukrainian nation into the conscious national society, having played the role of important factor of national identity.

Keywords: Pochayiv Monastery; educating activity; nation-forming factor; ethnic identification, Ukrainian society.

***

УДК 165+13

Філіпенко Н. Г.,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу історії філософії України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України (Україна, Київ), natalia.filipenko2305@gmail.com

Київські філософські товариства початку ХХ століття: культурні перехрестя

Стаття присвячена аналізу ролі Київського Релігійно-філософського (1908–1919) та Київського Науково-філософського (1914–1919) товариств у становленні самобутньої філософської думки в Україні початку ХХ століття. Показано, що основними рисами цього процесу були як діалог, так і дистанціювання щодо існуючих традицій у західноєвропейській філософії. Встановлено, що ставлення до західноєвропейської філософії у київських філософських товариств суттєво відрізнялось. Продемонстровано, що для КНФТ була характерна налаштованість на діалог: визнавалась універсальність європейської філософської традиції. Досліджено, що у КРФТ спостерігалось певне дистанціювання від західноєвропейської філософії. Розглянуто причини, що його зумовили: сприйняття західноєвропейської філософії як складової культури, заснованої на католицькій та

протестантизмі, і, як наслідок, прагнення створити культуру і філософію, які б ґрунтувалися на православному віровченні.

Ключові слова: філософська думка в Україні початку ХХ ст., Київське Релігійно-філософське товариство, Київське Науково-філософське товариство, західноєвропейська філософія, релігійна філософія.

На початку ХХ століття у Києві, окрім традиційних осередків академічної філософії – Імператорського Університету св. Володимира та Духовної Академії, з'явилися нові, суто філософські інституції – Київське Релігійно-філософське (1908–1919) та Науково-філософське (1914–1919) товариства. Їхня діяльність була пов'язана не з викладанням філософських дисциплін, що переважно характерно для освітніх закладів, а з репрезентацією власних досліджень їхніми учасниками, з створенням своєрідного майданчика для широкої дискусії з актуальних філософських проблем, до якої могли долучитися не лише професійні філософи, а й представники інших гуманітарних та природничих наук. Якщо бібліографія досліджень з філософії в Університеті св. Володимира та Київській Духовній Академії налічує не одну сотню публікацій, то перелік робіт, присвячених історії київських філософських товариств початку ХХ століття, на порядок менший (див., наприклад, [9; 10; 12]).

Слід зазначити, що подібна неувага позбавляє нас можливості точніше відтворити панораму філософського життя початку ХХ століття в тій частині України, що на той час входила до складу Російської імперії. Суттєвим аргументом на користь важливості вивчення історії згаданих філософських товариств є оцінка відомого російського філософа та історика філософії Б. Яковенка: «Коли одинадцять років тому (у 1914 р. – Н. Ф.) вийшла остання книга «Логоса», ціла низка ознак свідчила беззаперечно про те, що наближається епоха філософського розквіту в Росії. Мати неабияку надію на це дозволяли, перш за все, суто зовнішні фактори: розмноження та посилення діяльності філософських товариств і гуртків обох столиць, народження нових філософських органів, частіша поява статей філософського змісту в суспільно-літературних і політичних журналах і газетах, зростання кількості різного роду та об'єму філософських публікацій...» [13, с. 195]. Цей період, який Б. Яковенко вважав наближенням епохи філософського розквіту, можна інакше охарактеризувати як один з етапів формування самобутньої філософської думки, що неминує супроводжується як діалогом, так і меншим чи більшим дистанціюванням щодо існуючих традицій у західній філософії, які ми назвемо *культурними перехрестями*, оскільки саме слово «перехрестя» поєднує в собі дві можливості – як «руху до» (наближення), так і «руху від» (віддалення). Що стосується Києва, одним з вагомих індикаторів цього процесу були саме філософські товариства. Вони були тим *mscwtv*, де у дискусіях професорів Університету та Духовної Академії проявлялись, нехай не всі, однак знакові, особливості філософської думки в цих осередках академічної освіти, де трансливалося відношення до різноманітних філософських традицій, де формувалися риси, вибудовувався каркас філософської думки, розвиток якої було перервано жовтневим переворотом 1917 року.

Відразу ж вкажемо на ту відмінність, яка існувала між Київським Релігійно-філософським (КРФТ) та

Київським Науково-філософським (КНФТ) товариствами і відображена в першому параграфі статутів КРФТ («товариство має на меті всебічну розробку питань релігії та філософії» [8, с. 3]) та КНФТ («товариство має на меті розробку науково-філософських питань та сприяння розповсюдженню інтересу до науково-філософського знання» [7, с. 3]). Саме вона, на нашу думку, й спричинила значною мірою різне ставлення у товариствах до західноєвропейської філософської традиції – налаштованість на діалог у КНФТ, навіть попри критику з деяких питань, та дистанціювання від неї, аж до неприйняття, у КРФТ, оскільки ця традиція сприймалася як частина культури, що ґрунтується на католицизмі та протестантизмі, які є руйнівними для Православ'я.

Почнемо аналіз з Київського Релігійно-філософського товариства, заснованого в 1908 році (тобто на 6 років раніше, ніж КНФТ) викладачами Київської Духовної Академії та Університету св. Володимира, сфокусувавши увагу на тих доповідях і публікаціях, які є знаковими для становлення тогочасної релігійно-філософської думки у Києві, а також визначимо найсуттєвіші риси у її ставленні як до західноєвропейської філософської традиції, так і культури загалом. У цьому сенсі на особливу увагу заслуговує стаття на той час товариша голови КРФТ професора Університету св. Володимира Василя Васильовича Зеньковського «Росія і Православ'я» (1916) [2; 3; 4] у журналі «Христианская мысль», редактором-засновником якого був тодішній голова КРФТ В. І. Екземплярський. Шукаючи відповідь на запитання, чи можливо долучитися до Православ'я, перебуваючи у полоні культури католицько-протестантського Заходу, він висловлює низку ідей, що дозволяють відповісти на нього негативно. Зокрема, Зеньковський відкидає думку про релігійну нейтральність секулярної західної культури, демонструючи, що вона не лише виникла як реакція на спотворення християнства у католицизмі (відмову від начала соборності на користь примату римського папи, хибне розуміння християнської свободи), а, по суті, ґрунтується на сурогатах справжньої релігії – індивідуалізмі (обожнюванні окремої людської особистості), прагненні до безмежної свободи, що близька до свавілля, культ матеріальних благ. Називаючи цей секулярний гуманістичний індивідуалізм спробою знайти свободу поза Христом, автор вказує, що він радикалізував політичне життя Заходу й отруїв гносеологічним і моральним релятивізмом західну науку й культуру. В. Зеньковський, порівнюючи католицизм і секулярний гуманізм як його антитезу у розумінні свободи, вказує на ті риси, яка є неприйнятними для Православ'я: «Культ свободи, що доходить до крайнощів анархізму, є однобічним проявом реакції справді християнського духу проти католицизму, – але зв'язок його з католицизмом яскраво виявляється в нерозумінні сутності свободи. Як католицизм приносив свободу в жертву уявним інтересам Церкви, так у сучасному духовному житті все приноситься в жертву безмежній свободі, – і свобода стає беззмисловою й порожньою. Як у католицизмі особистість була придушена й розбита, так у сучасному індивідуалізмі знищується всяке надіндивідуальне начало, що обмежує особистість» [2, с. 112]. Тому некритичне засвоєння секулярної західної культури автор характеризує як духовний полон у

Заходу, як артикуляцію в своїй культурі не лише чужих запитань і чужих відповідей на них, а й смислів, ворожих як до християнства загалом, так і до Православ'я. Відтак творення своєї самобутньої культури полягає, на думку Зеньковського, не в руйнуванні православної традиції (як варто було б робити, наслідуючи Захід), а в її засвоєнні й розвитку: «Не може виявитися наша оригінальність, якщо ми будемо плестися у хвості європейської культури, – але останнє неминуче, якщо ми попадаємо у релігійний полон до Заходу. Лише випрямившись релігійно, ми знаходимо свою оригінальність, – але щоб випрямитися релігійно, потрібно вільно, а не через традицію, всім еством, а не ззовні полюбити Православ'я» [3, с. 119].

З початком Першої світової війни на засіданнях КРФТ ідея про відмінність між західноєвропейською культурою, заснованою на католицизмі та протестантизмі, та культурою, яка ґрунтується на Православ'ї, отримувало своє продовження. Окрім військового протистояння, одним із каталізаторів цієї теми, який надав особливої гостроти дискусіям, був лист діячів німецької культури «До культурного світу», відомий як Маніфест 93–х, де декларувалася нерозривна єдність німецької культури та німецького мілітаризму, а також містилося наступне твердження, адресоване, вочевидь, англійцям та французам: «Менш за все мають право розігрувати роль захисників європейської цивілізації ті, хто заключили союз із росіянами та сербами» [5, арк. 3]. Тим самим діячі німецької культури, дорікаючи англійцям та французам – протестантам та католикам, провели розмежувальну лінію європейської цивілізації за релігійною ознакою, відмовляючи православним росіянам та сербам у належності до неї.

Своєрідною відповіддю на цей лист стала доповідь «Банкрутство просвітницьких засад західноєвропейської освіченості й виступ Росії як носія начал істини християнського вчення», прочитана професором КДА В. З. Завітневичем у КРФТ 9 листопада 1914 р., а згодом під схожою назвою у «Трудах КДА» вийшла його стаття [1], де критика західноєвропейської цивілізації поєднується зі з'ясуванням причин світового протистояння. Він зазначає, що європейській освіченості притаманна однобічність у всіх сферах: раціоналізм (звуження духу до розумового начала) – у сфері теорії; превалювання права над мораллю – у сфері практики. Це призвело до заміни соборного начала абсолютним римського папи в релігійно–церковній сфері й до відмови у відносинах між людьми, тобто в соціальній сфері, від християнської любові на користь боротьби за існування, що стала законом життя. Підбиваючи підсумки успіхам, досягнутим матеріальною культурою Заходу, Завітневич стверджує, що «європейське просвітництво... опрідметнилося, ... у тому сенсі, що інтереси речові отримали перевагу над інтересами духовними» [1, с. 45]. Основною проблемою такої культури, на його думку, є наступне: «Але, відкривши таємницю перемогати фізичну природу, чи володіє сучасний європеець такою ж таємницею приборкувати людський дух з його бурхливими егоїстичними поривами, у яких інтереси людського блага зустрічають не менш небезпечного ворога, ніж найбільш грізні явища фізичної природи?» [1, с. 46].

Ситуація, у якій опинилася в 1914 р. залита кров'ю Європа, дозволяє дати негативну відповідь на поставлене

запитання. Крім зазначених раніше причин, що призвели до такого результату, автор пов'язує зростання агресивності й мілітаризму з виникненням у новітній європейській історії ідеї народності, для якої характерне прагнення об'єднати розрізнені частини одного етнографічного цілого, що (як у випадку з Німеччиною) породжувало військові конфлікти. Причиною того, що саме Німеччина стала каталізатором цих процесів, є німецька міфологія, яка при ослабленні християнського начала почала відігравати основну роль у самосвідомості німецького народу. Її основний мотив – безперервна боротьба, фіналом якої стає загибель усього світу, людей і богів. І відгомін цієї боротьби автор знаходить і в явищах сучасної йому німецької думки: у декларації німецьких учених, які стверджують, що мілітаризм необхідний для підтримки німецької культури, в аморалізмі німецької теорії права, що замінила принцип свободи волі принципом корисності, у філософії моралі Ніцше, яка називала співчуття результатом фізіологічного старіння й виродження людства й закликала забути про чисту й нечисту совість.

У сфері філософії, за словами автора, войовничому німецькому язичницькому ідеалу найбільше відповідає пантеїстична система Гегеля, де «світ є проявом абсолютної ідеї, що для своєї реалізації в кожний окремий історичний момент обирає свій улюблений народ, яким цього разу оголошений народ німецький. Неминучий наслідок – презирливе відношення Гегеля, а потім і всіх німців, до народів інших національностей» [1, с. 65]. Тому для ідеалу російського народу (до якого Завітневич відносить і український та білоруський, що у тогочасній російській історіографії разом з російським розглядалися як різні гілки одного народу), який сформувався під впливом християнства, де головне – це смиренність гріховної людини перед Богом, Який є Любов, далекий такий тип філософування. Тому, на думку автора, необхідно побудувати філософську систему, засновану на Любові як на Вищому Началі, що пронизує всю світобудову. Дослідження В. З. Завітневича й на сьогодні є важливим не лише з огляду на історію становлення тогочасної релігійно–філософської думки як певної антитези західноєвропейській філософській традиції, а й як цікавий приклад аналізу взаємозв'язку релігійних, культурних та геополітичних чинників в історії конфліктів між народами.

На засіданнях Київського Науково–філософського товариства, яке розпочало свою роботу у жовтні 1914 року, коло дискусійних тем стосовно західноєвропейської філософії було значно ширшим. Окрім характерного й для КРФТ дистанціювання від західноєвропейської філософської думки як заснованої на католицизмі у доповіді В. В. Зеньковського «Про філософію П. Чаадаєва» (6 листопада 1916 р.), найпоширенішою була саме дискусія щодо проблем, які накопичилися у західноєвропейській філософії, та власний пошук їхнього вирішення. Тут також були певні відмінності: одні (більшість) дискутували щодо конкретних теорій та їхніх вад, інші (одиноці) критикували самі підвалини західноєвропейської філософії, закликаючи до пошуку нових парадигм.

Типовим прикладом першої позиції був виступ голови товариства, професора Університету св. Володимира Євгена Васильовича Спекторського 23 листопада 1914 р.

Він вважав можливою та доцільною критику певних парадигм західноєвропейської філософії, але не ставив під сумнів її засади. Зокрема, Спекторський критично переосмислює домінуючі тенденції в тогочасній гносеології, називає їх гносеологічним імпресіонізмом та опортунізмом. Основними трендами він вважає уявлення про істину як про економію наших розумових сил стосовно вічно непізнаного, яке ми іменуємо об'єктивним світом, твердження, що істинне – те, що відповідає нашим потребам (прагматизм Джеймса), визнання множинності ізольованих суб'єктивних істин (доповідач використовує яскраву ілюстрацію італійського письменника Дж. Папіні, автора книги «Занепад філософів» (1906), для якого філософія – коридор готелю з безліччю дверей, де кожен займається своєю справою, не цікавлячись тими, хто живе поряд). Все це – не перевага, а безпорадність гносеології, свідчення того, що старі шляхи втрачено, а нові не знайдено [6, арк. 9–10].

Однак особливу увагу Є. В. Спекторський приділяє тим питанням, «які перетворюють на філософа кожну більш-менш чуйну та вдумливу людину» [6, арк. 10] і свідчать про кризу європейської культури, викликану війною. Війна, в перші ж місяці якої Німеччина перетворила Бельгію на руїну показала невідповідність між декларованим і реальним станом європейської культури: «Що сталося з філософією культури та культурних цінностей, проповідь яких так наполегливо доносила останнім часом із Німеччини? Де та абсолютна цінність людської особистості як особистості моральної, що незалежно від наявних чеснот тих чи інших емпіричних індивідів ніколи не повинна слугувати засобом для будь-кого?» [6, арк. 19]. Тут Є. В. Спекторський знаходить вагомий аргумент для визначальності морального в суспільному житті і наголошує на необхідності розуміння морального як належного та об'єктивно обов'язкового. Він не сприймає новітні трактовки морального у західноєвропейській філософії: як практичної доцільності (у Джеймса), як нестримної волі до життя (у Шопенгауера) чи як волі до влади (у Ніцше). На думку Спекторського, страшні свідчення війни спростовують твердження про застарілість абсолютних моральних цінностей й водночас змушують переглянути беззаперечність еволюційної моралі з її гнучкістю критеріїв добра та зла [6, арк. 22]. Відтак, як у сфері гносеології, так і в етиці та філософії культури Спекторський виступає проти релятивізму в його явній чи прихованій формі. Чітко розуміючи вади західноєвропейського раціоналізму, основи якого було закладено механістичною науковою парадигмою, він водночас пропонує шукати нові форми саме раціоналізму, оскільки бачить реальні загрози як для науки, так і для суспільного життя в разі відмови від об'єктивності та однозначності як істини, так і моралі.

Інша позиція, що на той час мала значно менше прихильників, викладена у доповіді відомого філософа, свого часу випускника юридичного факультету Університету св. Володимира, Льва Ісаковича Шестова «Самоочевидні істини» (17 листопада 1918 р.), яка за назвою співпадає з статтею у журналі «Мысль и слово» (1917, Т.1). Вона стосується критики базової конструкції західноєвропейської філософії – раціоналізму як такого. Змальовуючи широку картину історії західноєвропейської філософії, спорідненість з якою він констатує і в

католицької теології, її основну ваду він вбачає саме в раціоналізмі, який у своєму захопленні єдиним, загальним, сутністю фактично нищить індивідуальне буття як вторинне й неповноцінне.

Пізнання, що тяжіє до єдиного, загального, Шестов протиставляє свободі, яка є основною рисою індивідуального. Сформулювавши ці альтернативи, одну з яких – раціоналізм, асоціює з біблійним деревом пізнання добра та зла (істи плоди з якого заборонив людині Бог), а іншу – свободу (сваволю), – з деревом життя, Шестов не лише визнає їхню рівнозначність, а й фактично виступає апологетом релятивності істини та сумнівності, чи навіть хибності раціоналізму як такого [11, с. 118]. Він піддає критиці теорію аргументації, розвінчує її об'єктивність та загальноновизнаність з допомогою введення в дискурс такого суб'єктивного чинника, як «віддавати перевагу». За його словами, Плотін віддає перевагу інтелегібельному світові, вважає справді реальним саме його, а не чуттєвий світ, і вже потім знаходить аргументацію на користь цього, але є й інші, які так само пристрасно говорять про чуттєвий світ. Загальноновизнаність, істину Шестов порівнює з диктатурою, фізичним примусом, які є переконливими в суспільному житті, а тому стали взірцем для істини як чогось необхідного й обов'язкового для всіх [11, с. 128–130].

Раціональна філософія, побудована за прикладом математики, відкидається Шестовим, оскільки вона завжди приречена на непримиренні суперечності в самій собі, бо постійно перебуває у стані втечі від хибного й намагання наздогнати істину. Саме тому він виступає категоричним прихильником ірраціональної філософії, для нього «філософія почнеться лише тоді, коли людина розгубить усі критерії істини» [11, с. 133]. Хоча Шестов стоїть на релятивістських позиціях і є антиподом Спекторського, однак їх об'єднує спільне бачення філософії як явища загальнолюдської культури, й саме такою для них є західноєвропейська філософія, до якої вони апелюють у своїх роздумах і частиною якої їх вважають.

Таким чином, навіть побіжний аналіз на прикладі київських філософських товариств, зумовлений параметрами статті, що не дозволило автору залучити ширше коло джерел і змусило вибрати лише найбільш знакові з-поміж них, дозволяє стверджувати про формування самобутньої філософської думки в Україні початку ХХ століття. Від переважно ретрансляції та певною мірою критики західноєвропейської філософії, характерних для попереднього періоду, відбувається перехід до формування двох філософських проєктів. Один – у межах КНФТ, мав на меті формування релігійної філософії, яка б ґрунтувалася на православному віровченні, як альтернативи західноєвропейській філософській традиції. Другий – репрезентований у КНФТ, окрім критичного переосмислення кризових моментів тогочасної західноєвропейської філософії, був налаштований на пошук власних способів їх подолання як у межах раціоналізму, так і шляхом формування нової, альтернативної до нього парадигми. Тому автору видається перспективним запропонований у статті напрям дослідження, оскільки він дозволяє не лише дати панорамну картину філософської думки в Україні початку ХХ століття, а й виокремити ті її риси, які свідчать про оригінальність і самобутність філософських пошуків цього періоду.

Список використаних джерел

1. Завитневич В. Банкротство начал германской культуры и идеал русской цивилизации // Труды Киевской Духовной Академии. – 1915. – Т.1. – Кн.1. – С.43–74.
2. Зеньковский В. В. Россия и Православие // Христианская мысль. – 1916. – №1. – С.101–118.
3. Зеньковский В. В. Россия и Православие // Христианская мысль. – 1916. – №2. – С.102–119.
4. Зеньковский В. В. Россия и Православие // Христианская мысль. – 1916. – №4. – С.85–102.
5. Ректор Петроградского университета – Лучицкому Ивану Васильевичу. Сопроводительное письмо к ответу профессоров Петроградского университета с просьбой поддержать их протест воззванию немецких ученых «К культурному миру» (декабрь 1914 г.). Приложение: Печать с автографом. Воззвание и ответное письмо // ИР НБУ. – Ф.66. – №373. – 4 лл.
6. Спекторский Е. В. Речь при открытии научно-философского общества 23 ноября 1914 г. // ИР НБУ. – Ф.1. – №44868. – 25 лл.
7. Устав Киевского Научно-философского общества. – К.: Типография Р. К. Лубковского, 1914. – 13 с.
8. Устав Киевского Религиозно-философского общества – К.: Типография 1-й Киевской Артели Печатного Дела, 1908. – 16 с.
9. Филиппенко Н. Киевское Религиозно-философское общество (1908–1919). Очерк истории. – К.: Изд. ПАРАПАН, 2009. – 140 с.
10. Філіпенко Н. З історії філософської спільноти в Україні: Київське Науково-філософське товариство (1914–1919) // Філософська думка. – 2015. – №3. – С.74–88.
11. Шестов Л. И. Самоочевидные истины // Мысль и слово. – 1917. – Т.1. – С.106–141.
12. Шурляков С. До історії філософських товариств у Києві // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – №7–8. – С.147–186.
13. Яковенко Б. Десять лет русской философии (1914–1924) // Логос. – 1925. – Кн.1. – С.195–206.

References

1. Zavitnevich V. Bankrotstvo nachal germanskoj kultury i ideal russkoj civilizacii // Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii. – 1915. – Т.1. – Кн.1. – С.43–74.
2. Zerkovskij V. V. Rossiya i Pravoslavie // Hristianskaja mysl. – 1916. – №1. – С.101–118.
3. Zerkovskij V. V. Rossiya i Pravoslavie // Hristianskaja mysl. – 1916. – №2. – С.102–119.
4. Zerkovskij V. V. Rossiya i Pravoslavie // Hristianskaja mysl. – 1916. – №4. – С.85–102.
5. Rektor Petrogradskogo universiteta – Luchitskomu Ivanu Vasilevichu. Soprovoditelnoe pismo k otvetu professorov Petrogradskogo universiteta s prosboj podderzhat ih protest vozzvaniyu nemetskih uchenyh «K kulturnomu miru» (dekabr 1914 g.). Prilozhenie: Pечат s avtografom. Vozzvanie i otvetnoe pismo // IR NBU. – F.66. – №373. – 4 ll.
6. Spektorskij E. V. Rech pri otkrytii nauchno-filosofskogo obschestva 23 noyabrya 1914 g. // IR NBU. – F.1. – №44868. – 25 ll.
7. Ustav Kievskogo Nauchno-filosofskogo obschestva. – K.: Tipografiya R. K. Lubkovskogo, 1914. – 13 s.
8. Ustav Kievskogo Religiozno-filosofskogo obschestva – K.: Tipografiya 1-j Kievskoj Arтели Pечатnogo Dela, 1908. – 16 s.
9. Filippenko N. Kievskoe Religiozno-filosofskoe obschestvo (1908–1919). Oчерk istorii. – K.: Izd. PARAPAN, 2009. – 140 s.
10. Filipenko N. Z istoriyi filofsokoyi spilnoti v Ukraini: Kyivske Naukovo-filosofske tovaristvo (1914–1919) // Filofsoska dumka. – 2015. – №3. – С.74–88.
11. Shestov L. I. Samochevidnye istiny // Mysl i slovo. – 1917. – Т.1. – С.106–141.
12. Shurlyakov S. Do istoriyi filofsokih tovaristv u Kyevi // Filofsoska i sotsiologichna dumka. – 1993. – №7–8. – С.147–186.
13. Yakovenko B. Desyat let russkoj filosofii (1914–1924) // Logos. – 1925. – Кн.1. – С.195–206.

Filipenko N. G., Candidate of Philosophical Sciences, Senior Research Fellow of the Department of History of Ukraine Philosophy at H. Skovoroda Institute of Philosophy NAS of Ukraine (Ukraine, Kyiv), natalia.filipenko2305@gmail.com

Kyiv philosophical societies in the early 20th century: cultural crossroads

The article is devoted to the analysis of the role of Kyiv Religious-philosophical (1908–1919) and Kyiv Scientific-philosophical (1914–1919) societies

in developing unique philosophical thought in Ukraine in the early 20th century. It was shown that the main features of the process were both dialogue and distancing from the existing traditions of the West European philosophy. It was found out that the attitudes towards West European philosophical traditions were significantly different among the Kyiv philosophical societies. It was shown that one of the main distinctive features of the KSPS was willingness to start dialogue: the universality of the European philosophy tradition was recognized. It was discovered that KRPS was partially distancing itself from West European philosophy. The reasons that caused it were considered: perception of the West European philosophy as one of the components of the culture that is built on top of Catholicism and Protestantism and as a result the desire to create such culture and philosophy that would be based on top of Orthodox doctrine.

Keywords: philosophical thought in Ukraine in the early 20th century, Kyiv Religious-philosophical society, Kyiv Scientific-philosophical society, Western philosophy, religious philosophy.

* * *

УДК 159.955

Гальченко М. С.,

кандидат філософських наук, директор,
Інститут обдарованої дитини НАПН України
(Україна, Київ), halchenko@yahoo.com

Контури постмодерністського мислення: від об'єктивного до «потенціалу суб'єктивності»

Досліджується проблема постмодерністського мислення, яке визначило культурну ситуацію сучасної епохи. Автор виявляє основні етапи і особливості філософії постмодернізму, яка свою систему поглядів заснує на перегляді і критиці епохи Модерну. Основні параметри постмодерністського проекту мислення полягають у тотальній критиці класичного раціоналізму та його основ – об'єктивізму, фундаменталізму, істинності, і переході до парадигми мислення, заснованої на релятивізмі, суб'єктивізмі, антитеоретизмі. Основним засобом реалізації принципів нового мислення в постмодернізмі виступає деконструкція.

Ключові слова: мислення, постмодернізм, дискурс, нарратив, деконструкція, модерн, суб'єктивність.

При досягненні наявних в сучасній культурній реальності інтелектуальних парадигм привертає увагу постмодерний дискурс. В його контексті мислення позбавляється універсального смислового горизонту, який в класичному раціоналізмі представляли «метанаративи». При всій радикальності подібних характеристик потрібно визнати втрату сучасним знанням пояснювальної основи, воно стає «контекстуалізованим» навіть в межах певної наукової теорії. Дана обставина цілком закономірна, оскільки межі, поставлені соціокультурною реальністю сьогодення, були причиною кризи світоглядних позицій епохи Модерну. Важливо враховувати також втрату класичним раціоналізмом свого авторитету в ситуації ствердження «цінностей» масової культури, що привело до трансформації автономності людського «Я». Дана обставина актуалізує проблему аналізу сучасності постмодерного мислення як визначального фактору нашої епохи.

Епоха «пост» і пов'язані з нею виклики у сфері філософії, культури, гуманітарному знанні, формування нових світоглядних принципів знайшла широке висвітлення в працях французьких філософів М. Фуко, Ж. Дерріди, Ж. Дельоза, Ж.-Ф. Ліотара. Аналіз їх позицій репрезентують публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників В. Загороднюка, Г. Ковадло, С. Пролєєва, Л. Фішмана, Р. Сальдівара, Д. Міллера, І. Горюнова, С. Куцепал та ін.

Невирішені раніше частини поставленої проблеми. Враховуючи важливий внесок дослідників у вивчення